

PROF. DR. IGOR KARAMAN

(Izlaganje podneseno na komemoraciji na Filozofskom fakultetu)

Ne iz dužnosti već iz velikog poštovanja želim prikazati znanstveno-nastavnu djelatnost svog prethodnika na Odsjeku za povijest. On je smatrao da studenti ne mogu izaći iz studentskih klupa puni znanja o ratovima, kraljevima i knezovima, strankama, pukovnijama i brigadama, ili o kulturi Dalekog istoka, a da ne znaju da se kroza sve to kao crvena nit provlači gospodarstvo preko kojeg su ljudi nastojali preživjeti i poboljšati si život.

Do ove spoznaje prof. dr. Igor Karaman došao je radom, iskustvom koje je stekao kao arhivski djelatnik i onda dugo godina kao istraživač gospodarske povijesti hrvatskih prostora i predavač cjelokupne gospodarske povijesti svijeta od 1960. na zagrebačkom Filozofskom fakultetu.

Rođen je 20. srpnja 1927. u Splitu, u obitelji prvog konzervatora u Dalmaciji dr. Ljube Karamana čija je supruga bila iz Beča. S četrnaest godina seli se u Zagreb, te se njegovi prvi dojmovi života u našem glavnom gradu i završetak srednje škole preklapa s kratkotrajnim životom Nezavisne Države Hrvatske, doživjevši da se Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, kojoj je njegov otac bio član ponovno pretvara u Jugoslavensku akademiju znanosti i umjetnosti, a njegov otac umirovljen i potisnut s onog posla koji je tako zdušno i dobro radio čitav život.

Izboriti se za svoje mjesto u takvim uvjetima bilo je vrlo teško. Igor Karaman je ipak radeći i studirajući završio 1952. studij povijesti na Filozofskom fakultetu u Zagrebu, nastavljajući raditi u Arhivu Hrvatske gdje se zaposlio već prije završetka studija, premjestivši se tako iz Muzeja revolucije na radno mjesto gdje se mogao usmjeriti prema fondovima koji pripadaju gospodarskoj povijesti kojima se nitko nije bavio, zahvaljujući podršci dr. Josipa Matasovića, tadanjeg direktora Arhiva.

Naime u to se vrijeme smatralo da je arhivska ustanova mjesto gdje treba smjestiti one koji neće moći napredovati i koji će potonuti u obilju stare građe iz koje je onaj dio koji su političari ocijenili politički vrijednim, bio izdvojen i spremljen u Arhiv CK KPH. No Karaman je ubrzo spoznao najvrednije fondove, opredjeljujući se za proučavanje arhiva koji su zanimljivi za gospodarsku povijest Hrvatske, koje do njega nije nitko ni taknuo. Naime, upravo nakon Drugog svjetskog rata stigli su u Državni arhiv u Zagrebu, kao jedini arhiv sjeverne Hrvatske, vrijedni arhivi, na kraju Drugog svjetskog rata potpuno uništenih plemićkih porodica, pa je tako preuzet i fond velikaške porodice Prandau-Norman iz Valpova, koji je sadržavao građu od 18. stoljeća do suvremenosti. Bio je to izazov koji je Karaman prihvatio i upustivši se u potpuno nepoznato područje sredió je ovaj dio arhiva koji je došao u Zagreb tako da je na njemu izradio i doktorsku dizertaciju "Razvitak gospodarske uprave na vlastelinstvu Valpovo 1721.-1945.", koju je obranio 1960. godine. Ovaj rad je tiskan dvije godine kasnije pod naslovom "Valpovačko vlastelinstvo. Ekonomsko-historijska analiza" u izdanju Građe JAZU kao 13. svezak i do danas je uzorno djelo kako treba srediti vlastelinske arhive i na što treba usmjeriti pozornost. Za vrijeme svog rada u Arhivu Karaman je proučio i objavio studiju o Komorskoj gospositiji Čabar u vremenu nakon ukinuća Severinske županije pa do 1798. godine, a sredió je, popisao i objavio matične knjige rođenih, umrlih i vjenčanih, koje su nalogom preuzete iz crkvenih župa s područja Hrvatske. Bila

je to serija koja danas uz kanonske vizitacije omogućava rekonstrukciju života društva i obitelji na određenom području. Zbog dobrog znanja njemačkog i talijanskog jezika Karamanu su se odškrinula i vrata za međunarodna savjetovanja, pa je on to iskoristio i stupio u vezu s austrijskim i talijanskim povjesničarima, a radi mogućnosti kontaktiranja mađarske literature naučio je kasnije i mađarski, te si je svojim radom u ovim kontaktima stvorio ime i ugled. Vidi prikaz M. Kolar-Dimitrijević Karamanove knjige "Studije i prilozi iz arhivistike" (Zagreb 1993.) u Acta historico-oeconomica, 20, Zagreb 1993, 190-193.

Njegovo namještenje na Filozofskom fakultetu 1960. godine bilo je presudno za njegovo dalje znanstveno formiranje, i u nastavi sudjeluje prof. Karaman do 1987., a kao predstojnik Instituta za hrvatsku povijest djeluje od 1974. do 1978. Od 1978. pa do 1983. je voditelj Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zagrebu. Naime, pozivajući se na važnost proučavanja materijalnog života u prošlosti, bez koje nema ni političke povijesti, uspjeli su povjesničari na Odsjeku za povijest Filozofskog fakulteta prvi put u njegovu dugom trajanju osnovati predmet "Gospodarska povijest", i to u okviru opće povijesti novog vijeka. Bio je to velik dobitak jer je Karaman razvio nastavu koju možemo zvati "Wirtschafts-und Sozialgeschichte" srednjoeuropskog tipa. Ovako postavljen predmet na razmeđu između hrvatske i svjetske povijesti omogućio je dr. Karamanu da istražuje gospodarsku povijest Hrvatske u 18. i 19. stoljeću i da rezultate svojih istraživanja smješta u okvir srednjoeuropske povijesti, pa da ih onda i prezentira na međunarodnim skupovima.

U velikom rasponu tema kojima se bavio, prisiljen na to djelomično i programom nastave gospodarske povijesti, objavio je izuzetno velik broj radova. Za te priloge treba usvojiti podjelu koju je objelodanio dr. Ivan Kampuš u Historijskom zborniku 1993., a koja je nastala u konzultaciji sa samim dr. Karamanom (Hist. zbornik, XLVI(1), 1993, 246)

Prva skupina su radovi o oblikovanju krupnih feudalnih vlastelinstva u Slavoniji nakon oslobođenja Slavonije od Osmanlija i preobražaj ovih veleposjeda poslije 1848. u krupne moderne veleposjede. U ovu skupinu treba ubrojiti i proučavanje posjeda Dvorske komore kakav je Čabar, crkvena dobra nakon ukinuća crkvenih redova i drugo.

Druga skupina odnosi se na proučavanje položaja seljaka na kasnofeudalnim imanjima. Karaman je detaljno istražio seljačke bune 1755. godine, ali se bavio i položajem seljaštva i na području Podunavlja, te u Dalmaciji, gdje je položaj pučanstva usko vezan uz vinsku trgovinu i kolonat.

Treća skupina su istraživanja žitne trgovine na podunavsko-jadranskom prostoru u vremenu kada je žito najveće tadanje žitnice Europe moglo doći na zapadnoeuropsko tržište samo Savom do Siska, Kupom do Karlovca i Karolinom i Jozefinom, te kasnije Luizijanom do mora. Dakako da ga je to usmjerilo na istraživanje krajnjih točaka ove žitne trgovine na moru, pa je dr. Karaman napisao vrijedne radove o Rijeci, Bakru, Senju, Kraljevici, Šibeniku, Bagu (Karlobagu), koje je onda cjelovito objavio u knjizi "Jadranske studije" (Rijeka, 1992).

Četvrta skupina obuhvaća radove vezane uz prometne veze u drugoj polovici 19. stoljeća, dakle vezane uz razvoj željeznica. Prometna problematika kao najvažnija za razvoj naših prostora ugrađena je u gotovo sve Karamanove studije iz 18. i 19. stoljeća.

Peta skupina sadržava radove o razvoju industrijskog i novčarskog poduzetništva. On je s pravom ove dvije do tada posebno promatrane grane povezao zajedno, upozorivši na važnost novčanih institucija koje su akumulirale male kapitale, ali i dovodile u zemlju svježi i veliki strani kapital, osobito belgijski, njemački, talijanski i francuski. Karaman je utvrdio faze razvoja i faze stagnacije za razdoblje od polovice 19. stoljeća do 1910., a u monografiji "Industrijalizacija građanske Hrvatske 1800- 1941." (Zagreb, 1991) prikazao je sumarno ovaj razvoj i do 1941. godine. Posebnu pozornost posvetio je vodećim granama u tome razvoju, npr. drvnoj i mlinarskoj industriji, osvrnuvši se na provedbu industrijske revolucije u našim krajevima, čiji su nosioci bili veleposjednici.

Šesta skupina sadržava radove koji na temelju analize gospodarskih kretanja doprinose rasvjetljavanju niza pitanja društvene strukture, sintetizirajući ulogu plemstva, ulogu trgovaca i ulogu seljaštva. Karaman je prvi u nas obradio konstituiranje domaćega građanstva u Slavoniji, Hrvatskoj i Dalmaciji, utvrđujući temelje bogatstva ove klase, ne zanemarujući ni osnovna obilježja radništva kao posebne, ali ne i izdvojene kategorije izvan cjelokupnog gospodarskog sustava. To su zapravo radovi koje možemo svrstati u socijalnu povijest, odnosno povijest društva, pri čemu Karaman uvijek vodi računa o povijesnoj zbilji, te njegovi radovi nikada ne sadržavaju nekakvu umjetnu konstrukciju koja nema veze s realnošću povijesti.

Sedma skupina je sastavljena od radova koji pripadaju arhivistici i tih radova ima dosta, a većina je objavljena u knjizi "Studije i prilozi iz arhivistike" (Zagreb, 1993). Ovi radovi su svojedobno utjecali na pomak arhivistike u Hrvatskoj, koja je uskoro zatim proširila pod vodstvom Bernarda Stullija svoj utjecaj i na modernizaciju arhivistike na tadanjem jugoslavenskom prostoru.

Osma skupina sadržava radove kao što je izuzetno zapaženi "Tisućljetni Zagreb", koji je izradio u suradnji s Ivanom Kampušem (Zagreb 1975. prvo izdanje, kojemu sljedi nekoliko kasnijih izdanja, kao i izdanja na stranim jezicima), "Enciklopedija hrvatske povijesti i kulture" (Zagreb 1980, zabranjena 1981), "Vukovar vjekovni hrvatski grad na Dunavu" (Zagreb 1993), "Regije europske povijesti" (Zagreb 1995), gdje Karaman ne djeluje posve sam, ali piše glavne tekstove i pored toga koordinira rad drugih suradnika ili sam prevodi njihove tekstove. Radi se o izvanredno važnim djelima kojima je zadužio našu povijest i kulturu, a koliko znamo imao je namjeru da se izradi moderni atlas hrvatske povijesti i drugo.

Mislim da je Karaman imao sreću što je počeo na pravilan način s istraživanjem veleposjeda kao osnovne kategorije u 18. stoljeću i matičnim knjigama čije je vođenje propisao 1777. Josip II. i što je onda uspio da se kao sintetičar posluži radovima gospodarskih povjesničara sklonih detaljima, a koji su se javljali u redovima pravnika i ekonomista, te nešto povjesničara, i da tako stvori djela koja uvijek polaze od cjeline i od događaja dugog trajanja na našim prostorima. Karaman se izvanredno lako kretao u gospodarskoj problematici od 16. do 20. stoljeća, a zbog poznavanja istovrsnih tema u susjednim zemljama, osobito Mađarskoj i Austriji, znao je stvarati cjeline, znao se uzdići iznad detalja, znao je vezati prošlost sa sadašnjošću, postavši tako protivnik vremenske distancije, što ga je na jedan način načintilo i političarem iako se politikom nikada nije bavio.

Karaman je dao velik prilog gospodarskoj povijesti hrvatskih prostora. On nikada nije zaboravio da živi na vjekovnom hrvatskom prostoru i uspio je vrlo vješto izbjeći zamke marksističke povijesti, te je tako stvorio radove koji se danas svi tako lako čitaju i tako odlično uklapaju u naše današnje shvaćanje povijesnih gospodarskih zbivanja u prošlosti na ovim prostorima.

Dr. Karaman je objavio sedam knjiga od kojih mu je predzadnja "Nuštar i njegovo žiteljstvo tijekom stoljeća" (izd. Privlačice u Vinkovcima 1993). Među tim knjigama su tri koje navodimo studentima kao obaveznu literaturu: "Privreda i društvo Hrvatske u 19. stoljeću" (Zagreb 1989), "Industrijalizacija građanstva Hrvatske 1800-1941." (Zagreb 1991) i "Jadranske studije" (Rijeka 1992), sve prekrasno pisane.

Objavio je pored toga stotinjak rasprava i članaka, od kojih su neki uvodnici takvih djela kakvo je na primjer objavljivanje pretiska "Disertatae iliti razgovora" grofa Janka Draškovića iz 1991. godine, a bibliografija radova objavljena od I. Kampuša u *Historijskom zborniku* (1993) pokazuje da je Karaman izvanredno mnogo objavljivao u najraznovrsnijim časopisima u zemlji i Europi, rijetko se u jednom časopisu javljajući dva puta. Obično bi objavio ono što je htio poručiti ili reći za jedan određeni kraj i nakon toga je u sljedećem radu ostavio poruku nekom drugom kraju ili mjestu u nekom drugom časopisu.

Po svojem položaju dr. Karaman je davao ocjene i prikaze radova drugih povjesničara, pišući i predgovore i pogovore ako je to bilo potrebno, što je činio izvanredno savjesno, predano i dobro. Skupina ovih radova sadržava 40-ak tekstova, pa je među njima i prikaz moje knjige

"Radni slojevi Zagreba od 1918. do 1931." (Hist. zbornik, 27-28, 1974-1975, 394-399), ali treba istaknuti da je kao predsjednik mnogih komisija za obranu doktorskih radova i magisterija, te u ulozi voditelja na postdiplomskom studiju uložio veliki trud, pa su ovi tekstovi prava mala remek-djela, kao i sve što je dr. Karaman napisao.

Raspolagao je sposobnošću jasnog izlaganja, a tekstovi su mu pisani vrlo lijepim jezikom koji doprinosi obogaćivanju našeg jezičnog izraza. U svakom slučaju Karamanove su studije dragocjen doprinos našoj suvremenoj povijesnoj znanosti i danas ne treba ništa mijenjati u njegovim tekstovima koji su izašli i prije trideset i više godina. Njegov rad na našim prostorima bio je pionirski, ali njegovo mišljenje bilo je srednjoeuropsko, kulturološki vrijedno i trajno. Ono svakako ide u budućnost.

Mira Kolar-Dimitrijević

H I S T O R I J S K I
Z B O R N I K

POSVEĆEN DVADESETPETOGODIŠNJOJ SURADNJI
HRVATSKIH I GRADIŠĆANSKIH POVJESNIKA

IZDAVAČ: Društvo za hrvatsku povjesnicu

REDAKCIJSKI ODBOR

Mirjana GROSS, Zagreb

Ivan KAMPUŠ, Zagreb

Tomislav RAUKAR, Zagreb

Petar STRČIĆ, Zagreb

GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK

Ivan KAMPUŠ

TAJNIK REDAKCIJE

Ivica PRLENDER

LEKTOR

Branko ERDELJAC

Adresa uredništva:

Društvo za hrvatsku povjesnicu

Zagreb, Odsjek za povijest, Filozofski fakultet

Ul. Ivana Lučića 3

Narudžbe šaljite na navedenu adresu

Cijena ovog broja iznosi 130 kuna

Izdanje časopisa sufinancira

Ministarstvo znanosti i tehnologije Republike Hrvatske

Slog i prijelom na kompjutoru: DENONA, Pergošićeva 8 – Zagreb

Tisak: KRATIS, Vrapčanska 15 – Zagreb, ožujak 1996.